

In vendar se premika

V sobotni prilogi Dela z dne 19. 6. 2021 je objavljen obširen intervju z bivšim profesorjem pedagogike na celovški univerzi, Petrom Gstettnerjem. V njem ponavlja svoja stališča, ki jih na Koroškem že dolga leta poznamo. Gstettnerjeva pozicija pa je zdaj očitno pravšnja za kontekst politične konfrontacije v Sloveniji. V to se ne mislim vmešavati, rad pa bi bralcem Dela ponazoril proces dialoga in sporazumevanja na Koroškem, ki je vsekakor spremenil vzdušje v deželi, iz dežele, ki jo je po letu 1945 oblikoval sicer vojaški poraz nacionalsocializma, ne pa tudi temeljito ideološko premaganje totalitarnega nacističnega režima, v deželo, ki se korak za korakom spopada s svojo vpletenostjo v nacionalsocialistični režim, ki je sprejela ostre zakone zoper obnavljanje nacionalsocializma in njegovih simbolov in ob Walheimovi aferi preobrazila paradigmo Avstrije kot prve žrtve nacizma in tezo, da so bili Avstrijci tako žrtve kot tudi storilci. Sledili so pomembni koraki v smeri soočanja z lastno zgodovino (priče časa v šolah, knjige, filmi, odškodnine itd.). Pred tem smo bili priča močnemu izpodrinjanju in pozabljanju. Nietzsche je spoznal osnove takega izpodrinjanja:

»To sem storil«, pravi moj spomin

»Tega nisem mogel storiti«, pravi moj ponos in ostane neizprosen

Končno – spomin popusti¹

Znana znanstvenica Aleida Assmann je v svoji knjigi *Der europäische Traum*² orisala razvoj Evrope in ugotovila, da se je Evropa med leti 1945, 1989 in 2015 trikrat temeljito spremenila in stala pred novimi izzivi. V času hladne vojne sta bili v ospredju pacifikacija in medsebojno približevanje ob zapadnih mejah. Prvi in drugi nauk sta torej bili ohranitev miru in demokratizacija. S padcem berlinskega zidu se je ta priložnost, ki se je ponujala zapadnim nacijam po vojni, zdaj s časovnim zamikom ponujala tudi srednje- in vzhodnoevropskim nacijam po koncu hladne vojne. Nekatero stvar je seveda bilo treba korigirati, npr. Churchillovo tezo, da je treba potegniti debelo črto pod zgodovino nasilja druge svetovne vojne. Pozabljanje je sicer koristilo obnovi in graditvi evropske skupnosti, toda na račun žrtev holokavsta. Šele pol stoletja kasneje je s stockholmsko izjavo leta 2000 postal holokavst obvezen in za zapadne članice EU povezujoč spomin.

Na vzhodu je bila ledena doba spominjanja mimo. Spomin se je prebudil in z njim so prišle na površje nacionalne zgodovine, ki jih je nad 40 let zapostavljal sovjetski internacionalizem. V tem kontekstu je prišlo do bolj samokritičnega pogleda na pet desetletij molka in do novega pojma spominske kulture. Tudi na zapadu. Spominska kultura je torej tretji nauk iz zgodovine.

Četrty nauk iz zgodovine je ponovno odkritje človekovih pravic. Pomembno je, da so človekove pravice po letih 1945 in 1990 bile prevzete v nove demokratične ustave. Drugi in četrty nauk, demokratizacija in človekove pravice, so v zgodovini EU tesno povezana med seboj. V letu 2015 z migrantsko krizo so človekove pravice v Evropi ponovno dobile zelo aktualno dimenzijo.

EU se razlikuje od nacionalnih držav po tem, da se je iz zgodovine katastrof 20. stoletja nekaj naučila in razvila transnacionalno in samokritično spominjanje. Pri tem imajo mrtvi pomembno vlogo. »Mrtvi so nevidni. Niso pa odsotni«, pravi Viktor Hugo. S spomenikom

¹ Friedrich Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse*, Berlin, New York 1988

² Aleida Assmann, *Der Europäische Traum. Vier Lehren aus der Geschichte*. C.H.Beck 2019

»Obroč spominjanja«, ki ga je francoski predsednik Hollande odkril novembra 2014 za mrtve prve svetovne vojne, je bivše sovražne si vojaške enote združil v evropskem duhu in v skupnem žalovanju, presegajočem nacionalne meje. Na spomeniku je zapisanih 500 000 padlih z imeni, a ne po vojaškem rangu in ne po narodnosti ali državni pripadnosti, temveč po abecedi. Drugi primer je spomenik holokavst v Berlinu, kjer se je pobijanje evropskih Judov načrtovalo in potem v različnih konkretnih krajih akribično izvrševalo. EU je mrtve sprejela v svoje spominjanje, a ne, da bi s tem morbidno vztrajala pri preteklosti, tudi ne, da bi smrt in nasilje povečevala, temveč nasprotno, da bi žalovala za mrtvimi, presegla nasilje in odprla poti za skupno bodočnost. Preteklost, sedanjost in bodočnost so v teh aktih spominjanja neločljivo medseboj povezani.

Kaj sledi iz zgoraj povedanega? Zgodovina ni črno-bela, temveč je diverzna in se stalno razvija. Metoda, kako transformirati te različne poglede na zgodovino, pa je dialog, pogovor in še enkrat pogovor. Znani avstrijski katoliški zgodovinar Friedrich Heer je leta 1949 napisal knjigo z naslovom »Gespräch der Feinde« (Pogovor sovražnikov) v kateri v času hladne vojne (!) propagira pogovor: »Evropa živi samo v pogovoru, v razpravi nasprotujočih si oblasti in sil, Evropa živi samo tako dolgo, dokler ji uspe ohraniti situacijo pogovora, dokler se nasprotja v plodni napetosti borijo med seboj, borijo za mir in izravnavo, nikoli pa ne za nadoblast in posilstvo nad nasprotnikom ...«.

Pri Heeru in drugih sem se naučil, da je treba delovati tako, da bo sovražnik postal nasprotnik in ta potem prijatelj. To pa ne gre drugače kot z dialogom in razpravljanjem. To je v resnici temelj konsenzne skupine. Iz antagonizma smo naredili agonizem (Chantal Mouffe) in postopoma obravnavali vsa boleča področja naše zgodovine in jih transformirali. Naj navedem nekaj elementov tega procesa.

Obe katastrofi 20. stoletja, prva in druga svetovna vojna, sta tudi na Koroškem zapustili globoke sledove, ki delujejo še danes na tej in na drugi strani. Po razpadu treh imperijev (Avstro-Ogrska, Turčija in Rusija) je bilo na begu in brez domovine 10 milijonov ljudi. K sreči je na Koroškem prišlo do plebiscita, kjer so se ljudje lahko odločili, v kateri državi bi radi živeli. Ljudje so se iz socialnih, gospodarskih, regionalnih in političnih razlogov in tudi zaradi obljub, da bodo lahko kot koroški Slovenci živeli enakopravno, večinsko odločili za Avstrijo. Toda po plebiscitu so prišle na površje totalitarne ideologije, ki so interpretirale plebiscit po svojih (nacionalističnih) prepričanjih. Ob tem vprašanju se je na Koroškem začel širiti nacistični duh in je preinterpretiral demokratično plebiscitno odločitev v »zmago v nemški noči«. Sledila je asimilacija, germanizacija in nato še pregon številnih koroških Slovencev in upor zoper nacistični režim. Po koncu druge svetovne vojne pa je plebiscit spet dobil funkcijo obračunavanja s koroškimi Slovenci. Kako je bilo na drugi strani? Pri zadnjem ljudskem štetju avstroogrske monarhije leta 1910 so na Koroškem našli približno 70.000 Slovencev in v Sloveniji prav toliko Nemcev.

Oblastniki novih držav pa ne z eno in ne z drugo manjšino niso ravnali spravljivo. Na eni in na drugi strani je bil upad števila pripadnikov po koncu prve vojne dramatičen. Na eni in na drugi strani je prišlo do strukturnega in kulturnega nasilja, ki je »silil manjšini v okrilje matičnih« držav.

S Feldnerjem sva zelo intenzivno razpravljala o teh vprašanjih in prišla do naslednje transformacije: Plebiscit je bila demokratična odločitev. Obe opciji sta bili legitimni in koroški Slovenci so imeli pravico, da se zavzemajo za jugoslovansko opcijo. Treba je prenehati z

agresivno protislovensko propagando in postaviti v ospredje sožitje in sodelovanje. V Velikovcu sva v okviru konsenzne skupine ob grobišču, kjer je pokopanih 16 vojakov – 12 Maistrovih borcev in štirje koroški brambovci – organizirala spominsko prireditev pod geslom »Umrli so v veri v svojo domovino, ker politika ni našla mirne rešitve za mejni spor«. Še posebej me veseli, da so pri tem sodelovali tudi Zveza združenj generala Maistra in oba Kluba koroških Slovencev iz Maribora in Ljubljane. Letos jeseni bomo tam po francoskem zgledu postavili tablo z zgornjim naslovom v obeh jezikih in z imeni padlih z obeh strani, tudi tukaj ne po državi, narodnosti ali vojaški pripadnosti, temveč po abecedi. Veseli me, da so lanskoletna plebiscitna praznovanja potekala zelo spravljivo in konstruktivno. Glede tega se je treba tudi zahvaliti deželnemu glavarju Petru Kaiserju. Torej zgodovina ni črno-bela in tudi ne statična, temveč se razvija in je plod dialoga in razprav.

»Zmaga v nemški noči« pa ni ostala v državnem okviru, po napadu na Jugoslavijo se je to geslo spreobrnilo v agresivno prekomejno širitev nemštva. Številni Korošci so zdaj bodisi kot učitelji bodisi kot oblastniki postali nasilni germanizatorji na Kranjskem in na Štajerskem.

V Sloveniji so plebiscit leta 1920 doživeli kot travmo. Slovenski komunisti so se še posebej posvetili temi o meji. KPJ je 1933 z avstrijsko partijo sklenila deklaracijo o narodnem vprašanju, v Jugoslaviji leta 1934 pa je bila sprejeta izjava KPJ, KPI in KPA o rešitvi slovenskega narodnega vprašanja na osnovi pravice naroda do samoodločbe, do odcepitve od obstoječih držav in do ustanovitve neodvisne republike Slovenije³. Torej tudi na slovenski (komunistični) strani negacija demokratične plebiscitne odločitve na Koroškem.

Vsekakor je ta tema imela pomembno vlogo v partizanskem odporu v Sloveniji, kjer je OF v svojih temeljnih točkah zapisala, da se bo borila za samoodločbo slovenskega naroda in je CK KPJ maja 1942 zapisal, da se bodo borili na Koroškem tudi za tisti »teritorij, ki je bil v poslednji imperialistični dobi nasilno potujčen«. To je seveda služilo mobilizaciji slovenskega prebivalstva. Toda z moskovsko deklaracijo septembra 1943 so zavezniki potrdili, da bo Avstrija spet vzpostavljena v predvojnih mejah. Tako so tozadevne ideje izgubile mednarodnopravno podlago, vztrajanje na priključitvi Koroške po koncu vojne pa avantura, ki je koroškim Slovincem še kako škodovala.

Tudi v tem vprašanju sva našla s Feldnerjem transformacijo: Odpor proti nacizmu je bil upravičen in nujen. Priključitvena kampanja pa po septembru 1943 neupravičena. Povojni poboji obsodbe vredni.

Vsekakor je pomen konsenzne skupine v tem, da je prispevala k pomiritvi vzdušja v deželi. Seveda so tudi druge skupine delovale v tej smeri. Ker pa je Heimatdienst v preteklosti igral tako agresivno vlogo zoper koroške Slovence, je bila sprememba te njegove politike tako pomembna. Kot rečeno: od sovražnika do nasprotnika in nato do prijatelja.

Podpiram izjavo SAZU o spravi, ki je v resnici na evropskem nivoju. Italijanski zgodovinar Enzo Traverso je ocenil, da je narodnoosvobodilni boj na Balkanu imel tri elemente: narodnoosvobodilni boj, državljansko vojno in revolucijo. Kdor prebira »Dokumente ljudske redvolucije«, bo našel potrditev za to tezo Traversa. Samo da slovenska levica izpostavlja le narodnoosvobodilni element in negira element državljanske vojne in revolucije in desnica reducira vse na revolucijo in negira narodnoosvobodilno plat NOB.

³ Intervju z dr. Milico Kacin Wohinz, 7. februar 2010 na RTV/SLO/MMC ob 10.23

Osnove spominske kulture temeljijo na odgovornosti, polaganjem računov in spravi. Gre za spravo in resnico. To pa je boleč proces, ki ga je mogoče voditi le v dialogu, ki je lahko zelo boleč, a mimo njega ne bo šlo. Sem zelo vesel, da smo v Avstriji naredili pomembne korake na poti do sprave. Še bolj pa sem ponosen, da nam je s konsenzno skupino tudi na Koroškem uspelo spremeniti nekatere paradigme, ki so kot mora bremenile sožitje v deželi. Kajti prihodnost ne pripada mrtvim, temveč tistim, ki govorijo o mrtvih in razložijo, zakaj so umrli (Georg Bernanos).

Peter Gstettner vseh teh sprememb ne vidi ali noče videti. To je njegova pravica. Upam samo, da njegova ostrina ne temelji na osebnih zamerah.